

SLOVENSKO-ITALIJANSKI OBMEJNI PROSTOR: DEJAVNIKI VPLIVA NA IZBIRO ŠOLE IN VRTCA V SOSEDNJI DRŽAVI

Maja MEZGEC

Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta, Cankarjeva 5, 6000 Koper, Slovenija
Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI), Ul. Beccaria 6, 34133 Trst, Italija
e-mail: maja.mezgec@pef.upr.si; m.mezgec@slori.org

IZVLEČEK

Zaradi evropskih integracijskih procesov postaja meja med Italijo in Slovenijo vse prepustnejša, kar se odraža tudi v izobraževanju. Vedno več je družin, ki pri odločanju o izobraževanju otrok upoštevajo tudi čezmejne možnosti in ponudbo sosednje države. Namen raziskave je razumevanje dinamik in dejavnikov, ki vplivajo na odločitev o čezmejnem izobraževanju. Prispevek obravnava predvsem odločitev za šolanje v Sloveniji: zakaj se slovensko govoreče družine s Tržaškega odločajo za šolanje otrok v Sloveniji in kateri razlogi so posameznike, ki so obiskovali šole s slovenskim učnim jezikom v Italiji, spodbudili k spremembi in vpisu na šole v Sloveniji.

Ključne besede: čezmejni učenci, čezmejni prostor, izobraževalni sistem

SLOVENE-ITALIAN BORDER REGION: FACTORS INFLUENCING THE CHOICE OF KINDERGARDEN AND SCHOOL ACROSS THE BORDER

ABSTRACT

As a consequence of integration, the border between Italy and Slovenia is becoming more permeable. The phenomenon can be noticed in education as well. The number of families taking up educational options across the Italo-Slovene border is rising. The aim of the research is to understand the dynamics and factors that influence the decision for cross-border education. The paper focus on the decision to attend school in Slovenia and investigates the reasons why families from the surroundings of Trieste decide for schooling in Slovenia and which are the reasons why do pupils that have been attending Slovene medium schools in Italy decide to change and attend school in Slovenia.

Keywords: cross-border students, cross-border area, educational system

UVOD: SODOBNI TRENDI ČEZMEJNE MOBILNOSTI

Meja med Italijo in Slovenijo postaja vse prepustnejša.¹ Kot posledica evropskih integracijskih procesov se je pretočnost povečala z osamosvojitvijo Slovenije (1991) ter z njenim vstopom v Evropsko unijo (2004) in schengenski prostor (2007). V obmejnem prostoru tako narašča število čezmejnih delavcev (Mezgec, 2008) ter nakupov in naložb v nepremičnine (Jagodic, 2014); krepi se selitev proizvodnje, med obmejnimi prebivalci pa je seveda tudi več čezmejnih obiskov oziroma prehodov meja (Bufon, 2014). Prebivalci tega območja se vedejo kot potrošniki v tako imenovanem »čezmejnem trgu«, kar pomeni, da se lahko svobodno odločajo, kje bodo nabavljali blago in storitve (od hrane do pohištva, od frizerstva do drugih storitev). Upoštevanje in analiza tudi čezmejnega trga sta že del vsakdana obmejnih prebivalcev. Pri dvojezičnih govoricah pomeni jezik dodatno prednost pri preverjanju ponudbe in dogovarjanju o storitvah.

Veliko družin se je odločilo za tako pomembne korake, kot sta nakup nepremičnine v sosednji državi in selitev. Pri tem velja izpostaviti, da gre pogosto za »hibridne« oblike selitve, ker ostaja težišče življenjskih in finančnih aktivnosti v prejšnji državi, spremeni se samo država bivališča, kar pomeni, da gre večinoma za dnevne migrante, ki ohranjajo z izvirnim okoljem zelo tesne vsakdanje vezi (Jagodic, 2011).

Tudi na področju izobraževanja ugotavljamo podobne procese. Vedno več je družin, ki pri odločanju o izobraževanju mlajših članov upoštevajo tudi možnosti in ponudbo čez mejo. Trendi so opazni v tako imenovani ponudbi obšolskih dejavnosti (pri učenju tujih jezikov, športu, glasbeni šoli itd.) in pri izbiri šole. Tudi v tem primeru imajo pripadniki manjšin oziroma dvojezični obmejni prebivalci prednost: prvič zato, ker so navajeni na prehajanje meje in je to del njihovega vsakdanjega življenja, drugič zato, ker so dvojezični in se lahko šolajo v obeh jezikih, in tretjič zato, ker poznajo oba sistema.

Pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo (EU) je bil izrazitejši prehod dijakov iz Slovenije, ki so se šolali na srednjih šolah druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Italiji. V šolskem letu 1996/97 je bilo na primer na srednjih šolah prve in druge stopnje s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem in Goriškem 121 dijakov iz Slovenije (Bogatec & Bufon, 1999). S točnimi statističnimi podatki o nihanju števila teh dijakov sicer ne

razpolagamo, vemo pa, da je z vstopom Slovenije v EU in procesom evropske integracije ta pretok upadel. Zato je mogoče predpostavljati, da je bila odločitev za šolanje v Italiji povezana z dodano vrednostjo šolanja v državi članici EU in na posledično možnost zaposlitve ali nadaljevanja študija v državah članicah EU. Leta 1997 je bila podpisana tudi Lizbonska konvencija (Konvencija o priznavanju visokošolskih kvalifikacij v evropski regiji, 1997), ki ureja področje priznavanja izobraževanja za namene nadaljnega študija, kar je olajšalo vpis na tuje visokošolske zavode in šolanje v tujini nasploh.

V zadnjih letih, predvsem od vstopa Slovenije v schengenski prostor, pa v obmejnem prostoru opažamo nasproten trend, ki se odraža v večjem zanimanju za izobraževalno ponudbo v Sloveniji. Ta je deloma podobna italijanski, deloma pa se od nje razlikuje. Razlike so predvsem sistemske in se odražajo v sami organizaciji in dodatnih storitvah, ki bogatijo temeljno izobraževanje. Na osnovi deleža bruto domačega proizvoda, ki ga obe državi namenita izobraževanju, lahko utemeljeno trdimo, da slovenski sistem razpolaga z večjimi javnimi finančnimi dotacijami, kar se pozna v sami infrastrukturi (stavbah, opremi itd.) in storitvah. Delež BDP, ki ga Slovenija namenja izobraževanju, je po podatkih Eurostata (2018) od italijanskega višji za 1 %. Italija se v zadnjih letih nahaja pod 5-odstotno vrednostjo, Slovenija pa jo presega.² Izdatki Republike Slovenije za sektor izobraževanja, preračunani v delež BDP, presegajo evropsko povprečje, medtem ko italijanski zaostajajo za njim. Finančne dotacije sicer niso edini pomemben kazalnik, vendar odražajo finančne pogoje, v katerih se razvijata šolska sistema. Raziskava PISA,³ ki razkriva raven bralne, matematične in naravoslovne pismenosti, kaže na primer, da dosega Slovenija boljše rezultate na področju bralne in matematične pismenosti – slovenski sistem presega evropsko povprečje, italijanski pa zaostaja z njim.⁴

Pričujoča raziskava je nastala iz želje po razumevanju čezmejnih dinamik v izobraževanju. Na področju visokega šolstva je bila tema delno že raziskana (Baloh & Mezgec, 2017; Krnac, 2019; Mezgec, 2019), predvsem kar zadeva področje strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju (prim. projekt EDUKA2). Razdelane so bile tudi konceptualne razlike med besednima zvezama »čezmejni študenti« in »mednarodni študenti«, ki se v strokovni literaturi pojavljata kot sopomenki, v resnici pa je pojav čezmejnih študentov specifičen za

1 Izjemo predstavlja obdobje pandemije covid-19, ko je bila meja zaprta.

2 Kot primer navajamo podatke iz leta 2018: Italija je namenila izobraževanju 3,9 % BDP, Slovenija 5,3 %. Evropsko povprečje znaša 4,7 % (Eurostat, 2018).

3 PISA je mednarodna raziskava o bralni, matematični in naravoslovni pismenosti, ki se izvaja pod okriljem Organizacije za ekonomsko sodelovanje in razvoj (OECD). V raziskavo je zajeta celotna populacija petnajstletnikov (OECD, 2023).

4 Podpovprečne rezultate na področju bralne pismenosti je v letu 2018 doseglo 23,3 % italijanskih petnajstletnikov in 17,9 % slovenskih (povprečje EU znaša 21,7 %); na področju matematične pismenosti pa je podpovprečne rezultate doseglo 23,8 % italijanskih petnajstletnikov in 16,4 % slovenskih (povprečje EU znaša 22,4 %) (European Commission, 2019). Sicer velja omeniti, da so v Italiji izrazite razlike med dosežki dijakov v severnih in južnih deželah.

(ob)mejne regije in še malo raziskan (Mezgec, 2019). Z drugimi raziskavami, ki bi proučevale prehajanje meje za potrebe izobraževanja v slovensko-italijanskem obmejnem prostoru, ne razpolagamo. Posamezne raziskave se sicer dotikajo različnih vidikov šolanja v obmejnem prostoru in pripomorejo k razumevanju konteksta, v katerega se umešča raziskovalni problem, izrecno pa ne obravnavajo analize motivov za šolanje v sosednji državi. Delo Čok & Pertot (2010) je na primer posvečeno proučevanju dvojezičnih izobraževalnih modelov in komparativni analizi učinkovitosti dvojezičnega šolanja v slovensko-italijanskem obmejnem prostoru. Posebnosti inkluzivnega pouka v šolah s slovenskim učnim jezikom v Italiji je proučila Sossi (2015), ki je delo nadgradila s primerjalno analizo stališč učiteljev do inkluzivnega pouka v osnovnih šolah v Sloveniji in v šolah s slovenskim učnim jezikom v Italiji (Sossi, 2017). Primerjalne raziskave, izvedene v slovensko-italijanskem obmejnem prostoru, so zajete tudi v publikaciji Vzgajati k različnosti (Bogatec & Zudič Antonič, 2014), niso pa pokrile področja, ki je predmet pričujoče raziskave. Za potrebe čezmejnega sodelovanja med šolami so bile oblikovane tudi učne enote za čezmejne razrede (Bogatec, 2019a), na jezikovnem področju pa je bil oblikovan koncept didaktike jezikov v stiku s priročnikom za delo v razredu (Cavaion, 2019).

S tokratno raziskavo smo želeli proučiti pojav čezmejnih učencev na nižjih stopnjah izobraževanja: v vrtcu in obveznem šolanju. Zakaj se slovensko govoreče družine na italijanski strani meje odločajo za vrtec ali šolo v Sloveniji? Predvsem nas je zanimalo, ali izbire narekuje premišljeno daljnosežno načrtovanje otrokove izobraževalne poti ali pa jih gre pripisati neki bolj uporabniški logiki, po kateri posamezniki izberejo izobraževalno ponudbo, za katero presodijo, da jim iz različnih razlogov prinaša korist, pa čeprav v drugi državi. Poleg epistemološke potrebe po razumevanju pojava raziskovanje in razumevanje te problematike tudi širše doprineseta k ohranjanju in razvoju slovenskega šolstva v Italiji. Demografski padec in asimilacijski procesi namreč močno načenjajo številčnost populacije šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji, zato je vprašanje prijav in vpisov zelo aktualno (Bogatec, 2019b; Bogatec, 2020a; Bogatec, 2020b). Za obstoj in razvoj manjšinske narodne skupnosti so tako imenovane manjšinske šole življenjskega pomena, saj med njihove vzgojno-izobraževalne cilje spadata tudi ohranjanje jezikovnih in kulturnih značilnosti skupnosti ter medgeneracijski prenos kulturne dediščine (Bogatec, 2015). Vendar manjšinska šola – oz. šola z manjšinskim učnim jezikom – nima pomembne vloge samo pri prenosu jezika, temveč predstavlja tudi didaktično strukturirano okolje za učenje jezika ter prostor druženja in socializacije v slovenskem jeziku (Grgič, 2019).

Podatke o dejavnikih, ki vplivajo na izbiro vpisa na šole s slovenskim učnim jezikom v Italiji, že vrsto let zbira SLORI s svojimi longitudinalnimi raziskavami (Bogatec 2020a; 2020b; 2020c). Med motivi, ki jih navajajo starši, izstopa razlog, da se na teh šolah otrok nauči slovenski in italijanski jezik ter spozna obe kulturi (71 % za osnovne šole in 72 % za vrtce). Na drugem mestu so »slovenske korenine« otrokove družine (45 % za vrtec in 42 % za osnovne šole), sledi razlog, da vrtec/šola nudi dobre možnosti za prihodnost otroka (44 % pri obeh kategorijah). Bistveno nižji pomen starši pripisujejo bližini vrtca/šole (20 % za vrtec in 15 % za osnovno šolo) ter prisotnosti otrokovih prijateljev (8 % za vrtec in 10 % za osnovne šole). Starši, za katere je slovenščina materni jezik, pa med razlogi za vpis v večji meri navajajo slovenski izvor družine in vpetost vrtca oziroma osnovne šole v okolje, v katerem otrok prebiva.

KRATKA PRIMERJAVA SLOVENSKEGA IN ITALIJANSKEGA IZOBRAŽEVALNEGA SISTEMA

V nadaljevanju strnjeno izpostavljam ključne razlike med organiziranostjo slovenskega in italijanskega izobraževalnega sistema, kar bo pripomoglo k razumevanju raziskovalnega problema in izsledkov pričujoče raziskave. Ker ne gre za primerjalno raziskavo, izpostavljam predvsem ključne elemente, po katerih se sistema med seboj razlikujeta. Pri tem se omejujemo na ciljni skupini, ki sta predmet obravnave: na predšolsko in osnovnošolsko populacijo.

Predšolska vzgoja

V *Sloveniji* se predšolska vzgoja izvaja od enajstega meseca dalje v vrtcih in spada pod pristojnosti Ministrstva za šolstvo, znanost in šport. Znotraj tega sistema se otroci delijo v dve starostni skupni: od enajstega meseca do tretjega leta in od tretjega do šestega leta. V učilnici sta vedno prisotna vzgojitelj in pomočnik vzgojitelja⁵, ki delujeta v tandemu. V vrtcih je na voljo tudi svetovalni delavec, ki igra pomembno vlogo v primeru otrok z učnimi težavami ali posebnimi potrebami (Predšolska vzgoja, 2023).

Podatki Eurobarometra in Eurostata kažejo, da spada Slovenija med države EU z visoko stopnjo vključenosti otrok v formalni sistem predšolske vzgoje za otroke, stare do treh let (European Commission/EACEA/Eurydice, 2019).

Vpis otroka v vrtec ni obvezen. Vrtec je plačljiv. Starši, ki so davčni zavezanci Republike Slovenije in imajo v Sloveniji urejeno prebivališče, lahko uveljavljajo pravico do znižanega plačila na podlagi uvrstitve v dohodkovni razred. Starši, ki niso davčni zavezanci Republike Slovenije, so obravnavani kot tujci in plačujejo polno ceno programa, v katerega je vključen otrok (Slovenski šolski sistem, 2023).

5 Pri vzgojiteljih in učiteljih se uporablja moška slovnična oblika kot nevtralna za vse spole.

V **Italiji** vzgoja in varstvo otrok do tretjega leta starosti nista del šolskega sistema in torej nista v pristojnosti ministrstva za šolstvo. Do tretjega leta starosti se vzgojne in varstvene dejavnosti izvajajo v tako imenovanih jaslih, za katere so pristojne občine. Občine lahko ustanovijo svoje jasli ali dodelijo koncesije zasebnikom; veliko zasebnikov ponuja tudi vzgojno-varstvene storitve brez koncesije. Vključenost v jasli je na vsedržavni ravni zelo nizka, in sicer 24odstotna (Istat, 2020), kar predstavlja šibko točko vzgojno-izobraževalne ponudbe italijanskega sistema. Število mest v občinskih jaslih je omejeno, veliko družin pa si ne more privoščiti visokih vpisnin za zasebne jasli.

Pri občinskih in zasebnih jaslih z javno koncesijo je cena za storitve izračunana na podlagi družinskega dohodka.⁶ Med polno ceno vrtca v Sloveniji in polno ceno jasli v Trstu ni izrazitih razlik.

Jasli s slovenskim učnim jezikom so v Trstu na voljo kot ločen oddelek občinskih jasli na eni lokaciji v mestnem središču. Poleg teh delujejo v mestnem središču še ene zasebne slovenske jasli, ki imajo sicer koncesijo občine, kar pomeni, da je nekaj prostih vpisnih mest razpisanih po občinskem ceniku, preostala mesta pa po polni ceni zasebnega ponudnika.

V okoliških občinah so na voljo dvojezične jasli, tako občinske kot zasebne. Pri dvojezičnih jaslih oddelke/skupine sestavljajo otroci z različnimi maternimi jeziki in se pri vzgojno-izobraževalnih dejavnostih uporabljata oba jezika. Poleg jasli so na voljo tudi nekateri dvojezični dnevni centri oziroma *baby parkingi*.

Vrtec od tretjega do šestega leta je v Italiji brezplačen, družine plačujejo samo za prehrano. Pri tem se stroški v breme družine izrazito znižajo v primerjavi z jaslimi. Pri večini ur je v oddelku prisotna ena sama vzgojiteljica (brez pomočnice vzgojiteljice), nekaj ur dnevno pa sta v oddelku prisotni obe vzgojiteljici. Otroci so v vrtcu do 15.30 oziroma 16.00. Dodatno varstvo v javnih vrtcih ni predvideno.

Osnovna šola

V obeh državah se obvezno šolanje začenja s šestim letom starosti. V **Sloveniji** traja osnovna šola devet let, v Italiji pa pet, sledi ji triletna prvostopenjska srednja šola.

Osnovnošolski predmetnik je v obeh državah podoben.

Šolski koledar je v Sloveniji določen na nacionalni ravni: pouk se začne 1. septembra in se zaključí 24. junija (Slovenski šolski sistem, 2023). V Italiji so med deželami možni zamiki: okvirno se pouk začenja okoli 15. septembra in zaključí na začetku junija.

V Sloveniji šola po pouku praviloma izvaja tudi neobvezni dopolnilni in dodatni pouk ter interesne

dejavnosti. Te dejavnosti vodijo učitelji. Učenci se učijo, pišejo naloge, se igrajo in sodelujejo pri različnih dejavnostih (Eurydice, 2019).

V **Italiji** urniki šol niso poenoteni, v grobem obstajajo tri glavni modeli. Večinoma (1) imajo šole krajši urnik in se pouk zaključí do 13.00, razen dvakrat tedensko, ko pouk poteka tudi v popoldanskem času. Po zaključenem pouku ni predvideno popoldansko varstvo otrok. Nekatere šole so k svoji ponudbi dodale še izbirne dejavnosti za ostale popoldneve; večinoma so te dejavnosti plačljive (2). Šolsko mrežo pa sestavljajo tudi tako imenovane šole s celodnevniim poukom (3), kjer se pouk dnevno zaključí ob 16.00 (Indire, 2013). Šole s celodnevniim poukom so v italijanskem sistemu bolj izjema kot pravilo, kar predstavlja za družine, v katerih sta oba starša zaposlena s polnim urnikom, velik izziv.⁷ Med osnovnimi šolami s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem ponuja celodnevni pouk približno petina šol.

Šolanje učencev s posebnimi potrebami (OPP)

Italija spada med države, ki so se opredelile za popolno integracijo oziroma odstranitev vsakršne segregacije otrok s posebnimi potrebami. Namen reforme iz sedemdesetih let 20. stoletja je bil prenesti skrb za otroke s posebnimi potrebami na medicinske, pedagoške in socialne službe lokalne skupnosti in s tem preseči njihovo institucionalizacijo. Na podlagi teh usmeritev je prišlo do zaprtja šol s prilagojenim programom in vključevanja otrok s posebnimi potrebami v redne šolske programe; ohranile so se le še posebne šole za otroke z motnjo v duševnem razvoju in za senzorično ovirane ter zavodi za slepe in gluhe otroke (Anžič, 2010). Ena izmed večjih težav reforme je bila – in je še danes – neustrezna priprava učnega kadra, ki ni ustrezno usposobljen za delo z otroki s posebnimi potrebami (Čuk, 2009; Sossi, 2015). Omejitvam kadrovske narave velja dodati še težave s financiranjem dodatnih oblik pomoči in razpršenost figur, ki sodelujejo pri inkluziji in obravnavi otrok s posebnimi potrebami.

Obravnava otrok s posebnimi potrebami v vzgojno-izobraževalnih zavodih se razlikuje glede na to, ali gre za:

- oblike invalidnosti (Zakon št. 104/92);
- primanjkljaje na posameznih področjih učenja – sem na primer spadajo težave s hiperaktivnostjo, motnje pozornosti idr. (Zakon št. 53/2003 in Zakon št. 170/2010);
- primanjkljaje, ki izhajajo iz socioekonomskih, jezikovnih ali kulturnih dejavnikov (Zakon št. 53/2003 in Ministrska navodila z dne 27. 12. 2012).

⁶ Polna mesečna cena za celodnevno varstvo (do 16.00) je v občini Trst za šolsko leto 2019/20 znašala 500,99 evra. Cena se spreminja glede na parametre, kot so predčasni odhod, podaljšano bivanje in popusti v primeru drugega oziroma tretjega otroka v jaslih.

⁷ Glede na izpostavljenost težavo velja dodati, da ima ena tretjina zaposlenih žensk v Italiji zaposlitev za krajši delovni čas (Istat, 2020).

Učenci, ki spadajo v prvo skupino, so upravičeni do pomožnega učitelja. Učenci preostalih dveh skupin niso upravičeni niti do pomožnega učitelja niti do dodatne strokovne pomoči, pač pa jim je treba zagotoviti individualni program in prilagoditve.

Učencem iz prve in druge skupine izdajo pristojne zdravstvene komisije dokumentacijo, ki poleg diagnoze določa še tipologije prilagoditev, ki jih otrok potrebuje (Zakonska uredba št. 66/2017). Na podlagi omenjene dokumentacije mora učni kader pripraviti individualni program. Tu se spet pojavi težava z usposobljenostjo učnega kadra za delo z otroki s posebnimi potrebami. V kadrovski zasedbi šol ni predvidena šolska svetovalna služba, niti mesto specialnega pedagoga, defektologa ali psihologa. Ti strokovni profili in njihove storitve so v pristojnosti zdravstvenih služb in se izvajajo zunaj šole. Sodelovanje različnih akterjev, ki prispevajo k inkluziji otrok s posebnimi potrebami v redno šolanje (učiteljev, zdravstvenih delavcev, logopedov, psihologov, socialnih služb idr.), predstavlja šibko točko sistema.

Učence s primanjkljaji, ki izhajajo iz socioekonomskih, jezikovnih ali kulturnih dejavnikov, ne obravnavajo zdravstvene in socialne službe. Identificira in obravnava jih zgolj učiteljski kolektiv, ki sam presodi, ali potrebujejo ti učenci posebno obravnavo in prilagoditve, ter poskrbi za pripravo individualnega programa.

V Sloveniji poteka izobraževanje otrok s posebnimi vzgojno-izobraževalnimi potrebami v različnih izobraževalnih programih skladno z Zakonom o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (Opara, 2005). V redni šoli se otroku s posebnimi potrebami prilagodi izvedba procesa poučevanja (organizacija pouka, način preverjanja in ocenjevanja znanja, časovna razporeditev pouka, prostor, pripomočki idr.) ter dodeli dodatna strokovna pomoč. Dodatno strokovno pomoč izvajajo strokovni delavci šole, lahko pa tudi zunanji delavci. Dodatna strokovna pomoč služi kot pomoč učitelju, saj strokovnjak na podlagi spoznavanj otrokovih posebnih potreb izoblikuje sistem pomoči, ki jo otrok potrebuje, in nato metode dela posreduje učitelju. Dodatna strokovna pomoč se izvaja v oddelku ali zunaj njega, lahko tudi individualno, odvisno od vrste in stopnje primanjkljajev. Za učence s posebnimi potrebami se pripravi individualiziran program (Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami). Pri pripravi tega sodeluje tim strokovnjakov (učitelj, specialni pedagog, psiholog, logoped, šolski svetovalni delavec, ravnatelj, pomočnik ravnatelja, pedagoški vodja, starši idr.).

Otroci, ki jim prilagajanje programa in strokovna pomoč ne zadošča, se usmerijo v prilagojene izobraževalne programe.

Manjšinske šole ali šole z manjšinskim učnim jezikom⁸ v obmejnem prostoru

Slovinci v Italiji so zgodovinsko naseljeni v deželi Furlaniji - Julijski krajini, vzdolž meje s Slovenijo. Med zakonsko opredeljenimi pravicami Slovencev v Italiji je tudi pravica do šolanja, vzgoje in izobraževanja v slovenskem jeziku (Bogatec, 2017).

Vrtci in šole s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem in Goriškem ter večstopenjska šola s slovensko-italijanskim dvojezičnim poukom⁹ v Špetru na Videmskem so sestavni del italijanskega državnega šolskega sistema in delujejo po načelih in pravilih, ki veljajo za italijanske državne šole. Šolske programe določa ministrstvo in so povsem enaki programom italijanskih šol z dodatnim predmetom slovenskega jezika in literature ter nekaterimi vsebinskimi dodatki pri zgodovini in geografiji (Bogatec, 2015).

Pripadnikom italijanske narodnosti v Republiki Sloveniji zagotavlja pravico do vzgoje in izobraževanja v svojem jeziku na narodno mešanem ozemlju ustava. Na dvojezičnem območju občin Izola, Koper, Piran in Ankaran imajo pripadniki italijanske manjšine svoje enojezične šole, v katerih se slovenščine učijo kot J2. V večinskih šolah tega območja se vsa šolajoča se populacija obvezno uči italijanščine kot J2 (Morato – Vatovec, 1995/96). V obmejnem prostoru na Krasu pa ni predviden pouk italijanščine, razen kot neobvezni izbirni predmet oziroma dejavnost.

NAMEN RAZISKAVE

Namen raziskave je razumevanje dinamik in dejavnikov, ki vplivajo na odločitev za šolanje v Sloveniji. Zanimalo nas je, zakaj se slovensko govoreče družine s Tržaškega odločajo za šolanje v Sloveniji, predvsem na ravni predšolske vzgoje in obveznega šolanja. Končni cilj raziskave je razumevanje motivov za vpis v šolo v Sloveniji, kar z vidika ohranjanja in razvoja slovenskega šolstva v Italiji pomeni pomemben izziv. Šole s slovenskim učnim jezikom v Italiji namreč močno občutijo posledice demografskega padca in asimilacijskih procesov in soočajo se z vprašanjem številčnosti razredov in oddelkov.

Zaradi navedenega bodo v empiričnem delu izstopali predvsem dejavniki privlačnosti slovenskega sistema in šibke točke italijanskega sistema oziroma tako imenovani *push in pull factors*, kar pomeni, da so v pogovorih izpostavljeni dejavniki, ki so posameznike odvrčali od italijanskega sistema, in dejavniki slovenskega sistema, ki so jih pritegnili.

8 Glede na obravnavano temo se bomo omejili na opis šol s slovenskim učnim jezikom v deželi Furlaniji - Julijski krajini in šol z italijanskim učnim jezikom v Istri.

9 Na tej šoli sta italijanščina in slovenščina enakovredna učna jezika po didaktičnem modelu ena oseba – en jezik. V celodnevni osnovni šoli je učna snov posameznih predmetov podana v obeh jezikih, na prvostopenjski srednji šoli pa potekajo učne ure nekaterih predmetov v slovenščini, drugih pa v italijanščini.

Ker raziskovalno delo ni zasnovano kot komparativna analiza, ampak je namenjeno razumevanju zgoraj navedenih dinamik, lahko ugotovitve izpadejo kot neuravnovešene oziroma naravnane v korist slovenskemu sistemu. To pa je zgolj posledica dejstva, da proučujemo razloge za preferenco za vpis v šole v Sloveniji, ne pa obratno.

Za potrebe študije smo oblikovali naslednja raziskovalna vprašanja:

1. Zaradi katerih razlogov so se starši odločili za vrtec oziroma šolo v Sloveniji?
2. V kolikšni meri so starši zadovoljni s svojo izbiro?
3. Kakšni so načrti staršev za v prihodnje, predvsem glede izbire države šolanja?

METODOLOGIJA

Vključeni v raziskavo

Predmet raziskovanja je šolska pot otroka v obmejnem prostoru, zato je enota raziskovanja predšolski ali šoloobvezni otrok, ki živi v obmejnem prostoru na italijanski strani meje, obiskuje pa vrtec ali šolo v Sloveniji oziroma jo je obiskoval v zadnjih dveh letih. V ta namen smo intervjuvali slovensko govoreče starše, katerih otroci obiskujejo ali so v zadnjih dveh letih obiskovali vrtec oziroma osnovno šolo v Sloveniji. Omejili smo se na starše, ki so sami obiskovali šole s slovenskim učnim jezikom v Italiji in imajo prebivališče na Tržaškem. Večinoma gre za posameznike, ki so naseljeni v obmejnem pasu. Primerov posameznikov iz mestnega središča ali predmestja, ki bi se odločili za šolanje v Sloveniji, nismo izsledili. Otroci vseh sogovornikov so v Sloveniji vpisani v tako imenovane večinske šole oziroma vrtece, v katerih italijanščina ni učni jezik.

Ker podatki o družinah s Tržaškega, ki so otroka vpisale v šolo oziroma vrtec čez mejo, niso na voljo, smo sodelujoče evidentirali s pomočjo tehnike snežne kepe. Prek poznanstev smo sestavili izhodiščni seznam posameznikov, ki so zadoščali kriterijem za vključitev v raziskavo (slovensko govoreči starši, bivajoči na Tržaškem, ki so obiskovali šole s slovenskim jezikom v Italiji). Seznam smo med delom na terenu sproti dopolnjevali. V končni fazi smo proučili šestnajst primerov otrok in njihovih izobraževalnih poti – od teh je sedem vrtčevskih in devet šoloobveznih otrok.

Postopek zbiranja in analize podatkov

Pri raziskovanju smo uporabili kvalitativno metodo. Zanj smo se odločili predvsem iz dveh razlogov: prvič, ker gre za pilotno študijo, ki je namenjena celovitemu, vsebinsko bogatemu razumevanju še neraziskanega pojava – za kvalitativne raziskave je značilno, da so izhodišča predvsem stvarni, praktič-

ni, vsakdanji problemi ljudi (Mesec, 1998, 30), pri tem pa raziskujemo ljudi kot posameznike, skupine in skupnosti kot celote v njihovem realnem vsakdanjem kontekstu (Mesec, 1998, 33); drugič, ker ne razpolagamo s podatki o vseh družinah s Tržaškega, ki so otroka vpisale v šolo oziroma vrtec v Sloveniji, da bi lahko sestavili reprezentativni vzorec, na katerem bi zbrali kvantitativne podatke.

Zbiranje kvalitativnih podatkov je potekalo s pomočjo delno strukturiranega intervjuja. Intervjuji so se izvajali od avgusta do novembra 2020. Evidentirane potencialne sogovornike smo najprej kontaktirali in jim po e-pošti posredovali krajši opis raziskave z dokumentacijo o varstvu osebnih podatkov. Nato smo preverili njihovo pripravljenost na sodelovanje in se dogovorili za dan in uro intervjuja. Ker je zbiranje podatkov potekalo med pandemijo boleznih covid-19, so bili intervjuji izvedeni prek videokonferenčnih platform (Zoom ali drugo). Njihova uporaba ni predstavljala posebnih zadržkov ali ovir, saj gre za starše otrok, ki so vključeni v izobraževalni sistem in so se s tovrstnimi aplikacijami že soočali med pandemijo. S privoljenjem sogovornikov je bil pogovor sneman in nato prepisan. Pri prepisu so bili intervjuji anonimizirani. Poleg imen smo umaknili tudi vse druge podatke, ki bi lahko izdali identiteto sogovornikov.

Zbrane podatke smo analizirali po kriterijih kvalitativne analize: izvedli smo kodiranje in definirali ključne kategorije, kar nam je omogočilo celovito analizo.

V nadaljevanju so rezultati kvalitativne analize predstavljeni po tematskih sklopih. Trditve, ki so jih intervjuvani izpostavili, smo podprli z izseki pogovorov, navedenimi v ležečem tisku. Zapisani so dobesedni. Dopolnitve avtorice, potrebne zaradi razumevanja posameznih fraz, so označene z oglatimi oklepaji. Izpuščeni deli pogovora, ki niso pomembni za razumevanje problematike ali ki so bili izločeni zaradi zasebnosti podatkov, so označeni z [...].

Značilnosti izobraževalnih sistemov, ki so opisane v pogovoru, so odraz stališč in percepcije sogovornikov, ne pa ugotovitev raziskovalke.

REZULTATI IN RAZPRAVA

Razlogi za šolanje v Sloveniji in zadovoljstvo z izbiro

Na podlagi analize razlogov, zaradi katerih so se starši odločili za vrtec oziroma šolo v Sloveniji, lahko opredelimo štiri kategorije čezmejnih učencev:

1. otroke do tretjega leta starosti;
2. učence s posebnimi potrebami oziroma učnimi težavami;
3. vrtčevske otroke in učence, ki so se nenačrtovano prepisali v šolo v Slovenijo zaradi neljubih dogodkov;
4. otroke staršev, ki so se selili ali načrtujejo selitev.

V nadaljevanju predstavljamo posebnosti vsake kategorije posebej.

Otroci do tretjega leta starosti

Vzgojno-varstvene storitve za to starostno skupino na italijanski strani meje niso geografsko homogeno razporejene; ob upoštevanju fragmentarne ponudbe na območjih, na katerih je poseljena slovenska manjšina, so se nekatere družine odločile, da otroke do tretjega leta starosti vpišejo v bližnji vrtec v Sloveniji. Družinam, ki ne živijo v mestnem središču, je velikokrat bližji vrtec v Sloveniji kot slovenske jasli v Trstu. Intervjuvane družine so kot dejavnike, s katerimi so utemeljile svojo izbiro, izpostavile bližino doma, dobre storitve, skrb za slovenski jezik.

V2: Da, ni bilo možnosti za slovenske [občinske, op. a.] jasli. [...] In predvsem cel sistem in pristop, ki ga imajo do otroka in samega dela z otroki, sta v Sloveniji drugi planet.

Tudi infrastrukturni pogoji mestnih jasli v Trstu in vrtcev v Sloveniji so različni – prednost vrtcev v Sloveniji so udobni notranji prostori ter lepo opremljene in velike zunanje površine. Z vidika infrastrukture so torej po mnenju intervjuvanih storitve za to ciljno skupino v Sloveniji boljše. Tudi osebje je po njihovem mnenju bolje usposobljeno. Sistem ima po mnenju intervjuvanih varovalke, kot je ocenjevanje dela zaposlenih v vzgoji in izobraževanju, kar zagotavlja višji nivo storitev in višjo motivacijo zaposlenih.

V2: Šolski sistem v Sloveniji se mi zdi, da je bolj resen, bolj strukturiran, bolj prepričljiv, tudi zato, ker je bolj strukturiran kot italijanski. Se mi zdi, da je profesionalnost vzgojiteljev boljša, so bolj pripravljeni, tudi ker to zahteva sistem. Sistem je tak, da zahteva tudi preverjanje vzgojiteljev in učiteljev, vseskozi, pri nas tega ni. [...] In to me je prepričalo. Ob tem, da so strukture tudi dosti boljše opremljene in je vse bolj organizirano, tudi hrana. Tudi osnovne avtonomije otroka, pristop je zelo resen: od prehrane do oblačenja, od obnašanja do odnosa z drugimi, s sovrstniki, z odraslimi, z družbo. Tudi obnašanje na cesti, hoja po pločniku.

Sogovorniki so izpostavili tudi jezikovni vidik: aktivnosti potekajo v celoti v slovenščini, pri čemer otroci razvijajo ustrezno besedišče in ga bogatijo. Interferenc z italijanščino ni. Občasno se tudi v slovenskih vrtcih v obmejnem pasu pojavijo otroci, ki slovenski jezik obvladajo v skromnejši meri, vendar gre za redkejšje primere, ki zato ne vplivajo na jezikovne dinamike skupin.

V2: In predvsem jezik, seveda. Evo, to je bilo pač prvo. Ker v našem zamejstvu so bile samo ene jasli, tam je bilo malo prostora. Iz praktičnih razlogov v Sloveniji, je blizu za nonote, je na poti v službo in nam je bilo praktično s tega vidika. In tudi, ker bi imela dobre temelje za učenje slovenskega jezika. [...]

Druge prednosti, ki so jih starši izpostavili, so urniki, krajše poletne počitnice in kontinuiteta med prvim in drugim starostnim obdobjem.

V4: Dolg dan, da je veliko ur varstva na razpolago. Kjer smo bili mi, je bila možnost varstva od 6.30 do 16.00. Poleg tega bližina vsem štirim nonotom. Čeprav je bilo čez mejo, je bilo blizu. In tudi, ker je bilo težje dobiti mesto v italijanskem sistemu jasli. Tudi cene so bile konkurenčne.

Med prednostmi so izpostavili tudi način dela v tandemu: vzgojiteljica in pomočnica vzgojiteljice sta stalno hkrati prisotni.

V1: Vzgojiteljica ima pomočnico, vzgojiteljica ni nikoli sama, deluje drugače.

Edina hiba, ki jo izpostavljajo starši, je plačevanje stroškov obiskovanja vrtca po polni ceni. Za vrtce v Sloveniji namreč velja, da nerezidenti oziroma tisti posamezniki, ki nimajo prebivališča in davčnega rezidentstva v Sloveniji, plačujejo polno ceno in nimajo pravice do olajšav. Nekateri starši so preverili, ali bi lahko kakorkoli uveljavljali status slovenskega državljanca, ki nima stalnega prebivališča v Sloveniji, vendar gre za posebnosti, ki jih normativna ureditev ne predvideva. Nekateri so mnenja, da bi bilo to vprašanje treba urediti v smislu spodbujanja enotnega slovenskega prostora.

V4: Ovir ni bilo. Edino, kar smo se pogosto pogovarjali z ravnateljico: zdelo se nam je krivično, da čeprav je govora o skupnem slovenskem prostoru in skrbi za zamejstvo, ker nimamo stalnega prebivališča v Sloveniji in nimamo tam davčne rezidence, smo obravnavani kot tujci in smo plačevali maksimalno polno ceno. [...]

Vsi intervjuvani starši, ki so se odločili za vpis v vrtec v Sloveniji, so s svojo odločitvijo zelo zadovoljni. V prihodnje pa razmišljajo, da bi otroka po dopoljnem tretjem letu starosti vpisali v vrtec s slovenskim učnim jezikom v Italiji. Večina jih je namreč mnenja, da je dobro, če se otrok šola v svojem izvornem kraju, drugi pa izpostavljajo predvsem finančno plat, češ da je v Italiji vrtec brezplačen oziroma se plačuje samo prehrana. Nekateri intervjuvani posamezniki so se ob dopolnjenem tretjem letu starosti odločili za zamenjavo in so otroka vpisali v vrtec s slovenskim učnim jezikom v Italiji, v neposredni bližini doma. S svojo odločitvijo

so zadovoljni, čeprav jim ni bilo lahko zapustiti vrtca v Sloveniji. Drugi pa so se odločili drugače, predvsem zaradi kontinuitete. Prav kontinuiteta iste skupine otrok in vzgojiteljic je pri nekaterih prispevala k odločitvi, da so se po prvem starostnem obdobju odločili tudi za nadaljevanje vrtca v Sloveniji.

V2: In ker smo se v jaslih [prvem starostnem obdobju] imeli dobro, smo ostali tam tudi v vrtcu. Ker tam je en cel cikel: med prvim in drugim starostnim obdobjem gre naprej z isto skupino. In potem so še drugi, je veliko dejavnikov. Recimo, da v poletnih mesecih ne prekinjajo.

Če povzamemo: starši so se za vrtec v Sloveniji odločili zaradi nezadostne ponudbe mest v jaslih v Italiji, kakovostnih storitev, bližine in želje, da bi vzgojni proces potekal v slovenskem okolju, v katerem ni interferenc z italijanskim jezikom. S svojo odločitvijo so zelo zadovoljni.

Učenci s posebnimi potrebami oziroma učnimi težavami

V drugo kategorijo čezmejnih učencev spadajo učenci s posebnimi potrebami oziroma učenci s primanjkljaji na posameznih področjih učenja.

Starši teh učencev so izpostavili, da ima na področju šolanja učencev s posebnimi potrebami slovenski izobraževalni sistem kar nekaj prednosti. Šola razpolaga z vso podporno infrastrukturo in šolska svetovalna služba spremlja celoten proces.

A1: [Odločili smo se za vpis v Slovenijo] Zaradi drugačnih, različnih, boljših didaktičnih pristopov, ki jih imajo.

Vključevanje učenca s posebnimi potrebami se začne s postopkom identifikacije posebnih potreb oziroma učnih težav in po mnenju intervjuvanih staršev steče v primerjavi z italijanskim sistemom zelo hitro.

A1: Tudi postopki glede učnih težav so v Sloveniji hitrejši. Ni te grozne muke in mesecev čakanja. Ko sva sama z možem sprožila postopek [v Italiji], sva čakala šest mesecev, da bi otroka sprejeli na testiranje. In je bil že konec četrtega razreda osnovne šole. Pozno, da bi kaj nadoknadil. On je sedaj [v septembru] v Sloveniji začel z učno pomočjo, že novembra naj bi imel dodatne ure učne pomoči. Učiteljica nama je rekla, da je novembra že prepozno in ga že sprejema dvakrat tedensko, ob 7.20 zjutraj, da otroku pomaga nadoknaditi, kar se le da. Pri nas lahko samo sanjamo kaj takega.

A3: Imaš psihologinjo na šoli, ki skrbi za vse. In tudi te ustanove, ki so pristojne za to, za odločbe, to gre vse zelo hitro.

Ob zaključku postopka prejmejo učenci odločbo, v kateri so določeni obseg in način izvajanja dodatne strokovne pomoči ter oblike prilagoditev, do katerih je učenec upravičen.

Tudi v italijanskem šolskem sistemu velja, da je otrok z učnimi težavami upravičen do prilagoditev, vendar je vse skupaj prepuščeno učiteljskemu kolektivu, ki po mnenju intervjuvanih nima na voljo strokovne podpore in včasih niti ustreznega znanja glede potreb učencev z učnimi težavami. Na italijanskih šolah ni predvidena šolska svetovalna služba in niti šolski psiholog.

A2: Sicer smo mu naredili v drugem razredu cel protokol, ampak v šoli v Italiji niso bili pripravljene na absolutno nobeno obliko pomoči, ki bi njemu olajšala ali vsaj ne bi oteževala šolanja. Prilagoditve so bile bolj v smislu, da je bil oproščen določenih dejavnosti. V zameno za to ni bilo nič.

Starši so si na podlagi lastne izkušnje ustvarili mnenje, da je v Sloveniji to področje bolj urejeno in da je tudi osebje (šolska svetovalna služba in učitelji) strokovno bolj pripravljeno za delo z učenci s posebnimi potrebami. Med bivanjem v šoli je otrok z učnimi težavami upravičen tudi do strokovne pomoči logopeda in/ali specialnega pedagoga ali defektologa. Ta skupaj z učitelji pripravi individualiziran program in potrebne prilagoditve.

A1: Pri nas se to ne dogaja, ni pomoči. Tudi ne v psihopedagoški službi. Mi smo se obrnili na italijansko službo. Takrat [ob začetku postopka] za ga testirat. Je bila res kvalitetna psihologinja. Enkratna, otrok se je imel krasno. In sva vprašala, če bi ga lahko vzela, da bi mu sledila. Ona je rekla, da žal nima prostora, nima dovolj ur. Te pustijo na cedilu.

V italijanskem sistemu izvajajo te storitve psihopedagoška služba, ki je del zdravstvenega sistema, in sicer v popoldanskem času; storitve so plačljive in po pričevanju staršev so postopki počasnejši.

Po mnenju staršev so učenci z učnimi težavami med izobraževanjem v Italiji težje kljubovali tem težavam. Ko so prešli na slovensko stran, ki je po mnenju staršev bolj inkluzivno naravnana, so na novo zaživel in ponovno radi hodili v šolo.

A1: V resnici sedaj otrok hodi v šolo sproščen. Mu je nudena pomoč, ki jo potrebuje.

Odločitev za prepis je bila vedno težavna. Starši so najprej poskusili poiskati ustrezen rešitev v domačem okolju. Šele nato, ko so obupali, pa so prešli na izobraževalni sistem v Sloveniji.

A3: Vendar jaz sem se za to določila, potem ko sem se štiri mesece borila, da bi imel določene pravice, in ni, da je prišlo kar tako. Potem mi je bilo vsega dovolj.

Svoje odločitve pa ne obžalujejo, ravno obratno: z njo so zadovoljni, saj so mnenja, da je slovenski izobraževalni sistem bolj prilagodljiv do posameznikov z učnimi težavami, kar pa še ne pomeni, da je manj zahteven. Starši so mnenja, da so s tako izbiro pozitivno vplivali na izobraževalno pot svojih otrok, saj je njihov učni uspeh dober. Šolski sistem v Sloveniji, kjer učence s posebnimi potrebami spremlja tim strokovnjakov, je starše zelo razbremenil skrbi in popoldanske učne pomoči otroku pri pisanju nalog in učenju.

A2: *Moj sin je v šoli trpel, ni rad hodil v šolo, ker ni bil nikoli dober, dober za učiteljico. Zato mu ni bilo všeč in se je počutil nekaj manjvrednega. [...] Ne vem, zakaj je ta ogromna razlika.*

A3: *Mislím, je drugi način mišljenja. Tukaj je otrok, ki ima težave, problem, ker ima [učitelj] več dela. Gor [v Sloveniji] pa je vse drugo. Te otroke spremljajo, jim dajo učno pomoč, jim prilagajajo. Jaz sem s tem svojemu otroku rešila šolsko kariero.*

Če povzamemo: starši otrok z učnimi težavami so se odločili za šolanje v Sloveniji, ker menijo, da je v slovenskem sistemu bolje poskrbljeno za to ciljno skupino učencev, vključno s pripravo in izvedbo individualiziranega programa, dodatno strokovno pomočjo in prilagajanjem vzgojno-izobraževalnega procesa.

Učenci, ki so se nenačrtovano prepisali v drugo šolo zaradi neljubih dogodkov

Tretjo skupino posameznikov predstavljajo učenci, ki so med šolanjem v Italiji doživeli kak hujši neprijetni dogodek, za katerega se po mnenju intervjuvanih staršev del odgovornosti lahko pripiše šolam in zaradi katerega so se družine odločile za prepis v drugo šolo/vrtec. Včasih gre za stopnjevanje nekaterih dinamik, drugič za enkratni dogodek, vsem pa je skupno, da so se starši odločili za umik otroka iz dotedanega šolskega okolja in za prepis v drug vrtec/šolo. Drastična rešitev je bila po mnenju staršev edina možnost. Menijo, da od šol v Italiji niso zaznali želje po dialogu in reševanju nastalih težav, zato so se odločili, da otroka umaknejo. Večinoma gre za težke odločitve, ki predstavljajo izhod v sili, saj niso načrtovane. V vsakem primeru pa so starši zadovoljni s svojo izbiro in otrokom je v novem okolju lepo.

Starši te kategorije so edini potožili, da bi od šole v Italiji pričakovali večji interes za ugodnejšo rešitev. Ko so uvideli, da tega interesa ni, so se čutili upravičene do drugačne izbire. Vrtec oziroma šola v Sloveniji so izbrali zato, ker je velikokrat najbližja alternativna rešitev, ali zato, ker so prišli do informacij, da je dober oziroma dobra.

P2: *Meni je bilo zelo hudo. Prvič, ker sem želela, da obiskuje šolo tukaj. To je bila šola, ki jo je obiskoval bodisi moj nono [dedek], moja mama. Tudi logistično s potjo mi je bilo komot.*

Čustveno smo navezani. Mi smo tukaj, v teh šolah, da gojimo slovenski jezik in kulturo. To prvič in drugič nisem vedela, če ga bodo tam sprejeli. Če menjaš šolo tam v prvem ali drugem razredu osnovne šole, so otroci še bolj prožni, da te sprejmejo. V teh višjih razredih ... jaz sem se bala, da ne bo sprejet. Samo potem je šola naredila eno ogromno delo, da so ga sprejeli tudi med letom. Jaz sem bila [na začetku] temu zelo nenaklonjena.

S svojo izbiro so starši zelo zadovoljni.

P2: *Ni bilo lahko. Smo pa zelo zadovoljni. Da, oba.*

P3: *Smo bili zelo zadovoljni. Smo takoj opazili, da se je hčerka lepo vključila. Je hodila zelo, zelo rada v vrtec, ni nikoli rekla, da ne bi šla.*

Otroci staršev, ki so se selili ali načrtujejo selitev v Slovenijo

Zadnjo kategorijo predstavljajo družine, ki so otroka vpisale v vrtec ali šolo v Sloveniji zaradi (načrtovane) selitve. Nekatere družine so se selile zaradi službe, druge so si uredile bivališče v obmejnem pasu na slovenski strani ali si ga še urejajo. Opaziti je mogoče zanimivo dinamiko, da je izbira vrtca povezana s krajem bivanja, medtem ko pri izbiri šole pridejo v poštev še drugi dejavniki. Šola s slovenskim učnim jezikom v Italiji ima pri tem prednost, ker se otroci učijo tudi italijanščine – to je večkrat prispevalo k odločitvi za vrtec v Sloveniji in za šolanje v Italiji. Druge starše pa motijo jezikovne interference z italijanščino v vrtcih s slovenskim učnim jezikom v Italiji, ki jih pripisujejo prisotnosti otrok iz neslovensko govorečih družin, in se zato odločajo za prepis otroka v vrtec v Slovenijo, kjer bi radi nekega dne tudi živeli.

Načrti za v prihodnje glede izbire države šolanja

Starši otrok prvega starostnega obdobja razmišljajo, da bi za nadaljnje stopnje izobraževanja izbrali vrtec oziroma šolo s slovenskim učnim jezikom v Italiji: predvsem zaradi tega, ker je v osnovnih šolah v Sloveniji italijanski jezik le obrobno prisoten, sami pa bi si želeli, da se otrok šola v svojem okolju in se nauči tudi italijanskega jezika. Pri starših osnovnošolskih otrok, ki se že šolajo v Sloveniji, obstaja zavedanje, da bo šibko znanje italijanskega jezika predstavljalo oviro v primeru, da bi se otrok na nadaljnjih stopnjah rad šolal v Italiji (bodisi v šolah s slovenskim učnim jezikom bodisi na šolah ali fakultetah z italijanskim učnim jezikom). V tem smislu se zavedajo, da ima lahko njihova odločitev za šolanje v Sloveniji dolgoročne posledice. Primanjkljaj v poznavanju italijanskega jezika lahko v prihodnje zameji izbiro šolske in univerzitetne poti. Sicer pa dopuščajo intervjuvanci več možnosti, saj je znanje italijanskega jezika po potrebi mogoče tudi nadoknaditi. V primeru, da bi šolanje nadaljevali v Sloveniji, pa se nekaterim staršem poraja

dvom, do kolikšne mere bodo otroci, ki so (tudi) državljani Italijanske republike, funkcionalno pisмени v italijanščini.¹⁰

ZAKLJUČEK

Glede na dejavnike, zaradi katerih so se starši odločili za vrtec oziroma šolo v Sloveniji, lahko opredelimo štiri kategorije čezmejnih učencev: otroke do tretjega leta starosti, učence s posebnimi potrebami oziroma učnimi težavami, otroke in učence, ki so se prepisali v vrtec/šolo v Sloveniji zaradi neljubih dogodkov, in otroke staršev, ki so se selili ali načrtujejo selitev v Slovenijo.

Starši otrok do tretjega leta starosti so se za vrtec v Sloveniji odločili zaradi nezadostne ponudbe mest v jaslih v Italiji, kakovostnih storitev, bližine in želje, da bi vzgojni proces potekal v slovenskem okolju, brez interferenc z italijanskim jezikom. Pri prvih treh dejavnikih gre zaznati šibkost italijanskega sistema vzgojno-varstvenih storitev za otroke do tretjega leta starosti. Storitve ne zadoščajo potrebam, kar odpira številna družbena vprašanja: od nižje stopnje zaposlitev žensk do dela s krajšim delovnim časom, vloge starih staršev pri varstvu otrok itd. Pri tem je obmejno prebivalstvo v boljšem položaju, saj lahko poseže tudi po ponudbi čez mejo, v sosednji državi, ko raven storitev v državi bivanja ni ustrezna ali zadostna. Tako so nekateri starši ob neustrezni vzgojno-varstveni ponudbi za prvo starostno obdobje v Italiji izbrali vpis v vrtec v Sloveniji, kjer je kakovost storitev, po mnenju intervjuvanih, zelo dobra.

Glede zadnjega dejavnika, in sicer želje staršev, da bi se izognili interferencam z italijanskim jezikom v vzgojno-izobraževalnih ustanovah, se odpira širše vprašanje vloge vrtcev in šol s slovenskim učnim jezikom pri usvajanju jezika. Pri razvoju sporazumevalnih spretnosti na visoki ravni odigravata namreč pomembno vlogo sistem popolne potopitve in stik z vrstniki, kar pomeni izpostavljenost v okolju, kjer je dani jezik prevaletni sporazumevalni kod. Vendar zamejski vrtci in šole dejansko ne omogočajo (več) usvajanja slovenskega jezika po sistemu popolne potopitve, saj gre za okolja, ki postajajo vedno bolj dvojezična (Grgič, 2019). Ugotavljamo, da je predpostavka, da šole z manjšinskim učnim jezikom same po sebi nudijo možnost učenja po sistemu tako imenovane popolne potopitve oziroma jezikovne kopeli, neustrezna in do določene mere ideološko pogojena. Raziskave, opravljene v drugih okoljih (Hickey 2001 v Grgič, 2019), namreč dokazujejo, da tovrstne šole – ob pomanjkanju drugih in dodatnih ukrepov za ustvarjanje potrebe po splošni rabi manjšinskega jezika tudi v neformalnem sporazumevanju – ne zagotavljajo ustrezne izpostavljenosti učnemu jeziku (prav tam). Izbira vrtca oziroma šole v Sloveniji pa predstavlja možnost popolne potopitve v slovensko govoreče okolje brez interferenc italijanskega jezika. Vrtci in šole s slovenskim jezikom v Italiji torej izgubljajo na pomenu ter ne predstavljajo več okolja za

učenje jezika in prostora za druženje in socializacijo v slovenskem jeziku. Za družine, ki si prizadevajo, da bi njihovi otroci dobro obvladali slovenski jezik, je tudi ta vidik zelo pomemben. V tej kategoriji je bila odločitev za nekatere starše čustveno zahtevna, saj so se po eni strani kot pripadniki manjšine čutili dolžne vpisati otroke v slovenske šole v zamejstvu, po drugi strani pa je nanje vplivalo spoznanje, da tako šolsko okolje mogoče ni najboljša izbira za popolno potopitev v slovenski jezik.

Starši otrok z učnimi težavami so se odločili za šolanje v Sloveniji, ker menijo, da je v slovenskem sistemu bolje poskrbljeno za to ciljno skupino učencev, vključno s pripravo in izvedbo individualiziranega programa ter dodatno strokovno pomočjo. Nekateri izmed teh so se za prepis v Slovenijo odločili po tem, ko so že preizkusili italijanski sistem in ugotovili, da ne odgovarja njihovim pričakovanjem. Odločitev je bila za starše s čustvenega vidika težka. Čeprav ima italijanski sistem daljšo tradicijo na področju inkluzije, je z vidika implementacije njenih načel in dodatne strokovne pomoči slovenski sistem v boljšem položaju. Pri tem je ključna vloga šolske svetovalne službe, ki nima ustrezne različice v italijanskem sistemu, in tima strokovnjakov, ki otroka s posebnimi potrebami spremlja v šoli. Intervjuvani starši zato razvijajo občutek, da je šolski sistem v Sloveniji bolj inkluzivno naravnani, saj s prilagoditvami in dodatno strokovno pomočjo *de facto* omogoča boljšo inkluzijo.

Starši otrok, ki so otroka prepisali v Slovenijo zaradi neljubega dogodka, pogrešajo predvsem pripravljenost šole v Italiji, da bi nastali zaplet rešili, preden bi se starši odločili za drastično rešitev, kot je prepis otroka v drugo šolo. Tudi v tem primeru gre za odločitev, ki so jo starši označili kot težko. Zaradi negativne izkušnje v italijanskem sistemu se odločijo za slovenski sistem, saj menijo, da ima ta dodatne varovalke, na primer večje pristojnosti ravnatelja. Pri izbiri nove šole pa odigrava pomembno vlogo tudi bližina meje in šol v obmejnem pasu, saj so te lahko druga najbližja možnost, kar je z logističnega vidika ugodna rešitev. Kljub težki izbiri so bili starši z njo zadovoljni.

Pri starših, ki so se selili ali načrtujejo selitev, pa je opaziti zanimivo dinamiko: izbira vrtca je povezana z bližino doma oziroma krajem bivanja, medtem ko pri izbiri šole pridejo v poštev še drugi dejavniki, predvsem jezikovni. Če živijo v obmejnem pasu, se starši pogosto odločajo za šolanje na šolah s slovenskim učnim jezikom v Italiji, ker tako zadostijo tudi potrebi po učenju italijanščine. To je večkrat botrovalo odločitvi, da so se starši odločili za vrtec v Sloveniji in nato za šolanje v Italiji.

Pri analizi dolgoročnih načrtov v zvezi z otrokovo izobraževalno potjo lahko zasledimo nekatere posebnosti, ki so povezane predvsem z jezikovnimi dejavniki. Na podlagi opravljenih intervjujev ugotavljamo ključne razlike, ki so povezane s starostjo otroka. Za starše vrtčevskih otrok je bila odločitev o obiskovanju vrtca v Sloveniji

¹⁰ Nekateri intervjuvanci so izpostavili, da imajo dvojno državljanstvo.

lažja, verjetno zato, ker je šlo za kratkoročno rešitev: ti starši so namreč izrazili pričakovanje, da se bo otrok šolal na šoli s slovenskim učnim jezikom v Italiji, za katero se odločajo predvsem zaradi možnosti učenja italijanskega jezika. Večinoma so mnenja, da je za njihove potrebe¹¹ italijanščina v večinskih šolah v Sloveniji premalo prisotna,¹² tudi ko gre za šole v Istri, kjer je italijanščina prisotna kot jezik okolja. O šolah z italijanskim učnim jezikom v Sloveniji niso razmišljali. Poznavanju italijanskega jezika pripisujejo torej velik pomen, kar predstavlja pomemben dejavnik pri nadaljnjih izbirah.

Staršem osnovnošolskih otrok, ki so se pozneje odločili za šolanje v Sloveniji, pa se je bilo težje odločati, saj so se zavedali, da gre za odločitev, ki ima lahko daljnosežen vpliv na nadaljnje šolanje, predvsem zato, ker ne omogoča sodobnega učenja italijanščine.

Vsi intervjuvani starši so s svojo odločitvijo o obiskovanju vrtca/šole v Sloveniji zadovoljni in imajo s slovenskim izobraževalnim sistemom same pozitivne izkušnje. Tudi pri prepisu ni bilo težav, saj jim je osebje v Sloveniji pomagalo in otroci so bili dobro sprejeti. Edine težave, ki so jih izpostavili, so povezane s finančno-administrativnimi ovirami: pri plačevanju vrtca je za nerezidente predvideno plačilo polne cene. Medtem ko so za prvo starostno obdobje cene konkurenčne italijanskim, je pri drugem starostnem obdobju razlika občutna, saj veljajo v Italiji drugačni pogoji. V tem so se starši počutili oškodovane: moti jih predvsem to, da Slovenija pripadnike slovenske manjšine v teh administrativnih postopkih obravnava kot tujce, ker nimajo prebivališča v Sloveniji, in menijo, da bi bilo treba pri izračunu vpisnine upoštevati tudi druge kriterije (npr. državljanstvo, narodno pripadnost itd.). Tudi pri učencih s posebnimi potrebami velja, da so storitve brezplačne, če ima otrok prebivališče v Sloveniji, drugače pa plačljive – tudi v tem primeru ni pomembno državljanstvo, ampak zgolj bivališče. Nekateri starši so izrazili pričakovanje, da bi se te nevspečnosti uredile ob prizadevanjih za skupni slovenski prostor.

V primeru sorojencev oziroma družin, ki imajo več otrok, je mogoče zaslediti neko kontinuiteto v izbiri: če starši starejšega otroka vpišejo ali prepíšejo v Slovenijo, bo verjetno z leti sledil tudi prepis mlajših bratov/sester. Vendar ta trend ne drži vedno – starši se včasih glede na specifične potrebe otrok odločajo tudi drugače. Izsledili smo tudi primere družin, ki so se za vsakega otroka odločile povsem samostojno in se zato bratje/sestre šolajo v različnih državah.

Zadnje ugotovitve zadevajo jezikovni vidik in usvajanje jezikov. Zbrani podatki kažejo, da je skrb za slovenščino pogosto razlog za vpis v Slovenijo, predvsem na vrtčevski stopnji. Nekatero starše je motilo preklapljanje in mešanje jezikovnih kodov (slovenščine in italijanščine) med vzgojno-izobraževalnim procesom

v vrtcih s slovenskim učnim jezikom v Italiji. Na osnovnošolski stopnji pa se dinamike spremenijo: pouk italijanskega jezika je pogosto razlog za vrnitev in vključitev v italijanski šolski sistem oziroma šole s slovenskim učnim jezikom v Italiji. Lahko postavimo hipotezo, da je to eden od ključnih razlogov, zaradi katerih so se tudi številne družine, ki so se odselile na slovensko stran, odločile za šolanje v Italiji, čeprav te skupine nismo obravnavali. O tem, da je možnost učenja dveh jezikov in spoznavanja dveh kultur najbolj razširjen razlog za izbiro šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji, kažejo tudi doslej opravljene raziskave med to populacijo (Bogatec 2020a in 2020b). Podatki pričujoče raziskave torej potrjujejo prejšnje ugotovitve. Razvidno je, da ima omenjena prednost večjo težo kot pomanjkljivosti šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji.

Nekateri starši so tudi poudarili, da bi morali šole in vrtci s slovenskim učnim jezikom v Italiji nameniti večjo skrb slovenskemu jeziku. Menijo, da jezikovne kompetence v slovenščini pri otrocih, ki obiskujejo vrtce oziroma šole s slovenskim učnim jezikom v Italiji, strmo upadajo. Po mnenju nekaterih intervjuvancev otroci tako ne obvladajo na ustrezni ravni nobenega jezika – ne italijanščine ne slovenščine. Problem je predmet razprave, konkretnih ukrepov, ki bi zajezili ta trend, pa starši ne opažajo. Nadalje bi starši pričakovali, da bi bile šole s slovenskim učnim jezikom v Italiji bolj prožne in na splošno bolj kakovostne, glede na to, da govorimo o vzgojno-izobraževalnih ustanovah, za katere so značilne številčno manjše skupine oz. razredi. Vendar pa moramo upoštevati, da so slovenske šole in vrtci s slovenskim učnim jezikom del italijanskega sistema – od njega prevzemajo prednosti in slabosti. Odločitev za šolanje v Sloveniji je velikokrat povezana prav s slabostmi, ki pa niso posebnosti tako imenovanega manjšinskega šolstva, ampak so značilne za italijanski sistem nasploh (npr. skromna ponudba vzgojno-izobraževalnih storitev do tretjega leta in neustrezno šolanje otrok z učnimi težavami). Za te pomanjkljivosti so starši obmejnega prostora našli ustrežno rešitev, saj so ugotovili, da jih lahko rešijo s koriščenjem vzgojnoizobraževalnih storitev na drugi strani meje, torej v Sloveniji. Čeprav gre za težko odločitev, kot so izjavili nekateri intervjuvanci, sta za starše navsezadnje pomembna predvsem dobro počutje in uspeh otroka, pa naj bo to v Sloveniji ali v Italiji. Ugotovitve raziskave kažejo, da bližina doma ni prevladujoč kriterij izbire; v ospredju so dejavniki, povezani s kakovostjo ponudbe in jezikovnimi vidiki. Pandemija bolezni covid-19 je obmejne trende močno zaznamovala, saj je bilo prehajanje meje za daljša obdobja močno oteženo. Trenutno s podatki o posledicah teh ukrepov na področju vzgoje in izobraževanja še ne razpolagamo.

11 Tu so mišljene potrebe po jezikovnih kompetencah v italijanskem jeziku za posameznika, ki živi v Italiji, kjer je italijanščina uradni jezik.

12 V izbranih šolah namreč italijanščina ni prisotna kot učni jezik in niti kot drugi jezik okolja, ampak zgolj kot drugi tuji jezik oziroma izbirni predmet.

L'AREA DI CONFINE TRA SLOVENIA E ITALIA: I FATTORI CHE INFLUENZANO LA SCELTA DELLA SCUOLA D'INFANZIA E PRIMARIA OLTRE CONFINE

Maja MEZGEC

Università del Litorale, Facoltà di Studi Educativi, Cankarjeva 5, 6000 Capodistria, Slovenia

Istituto sloveno di ricerche (SLORI), Via Beccaria 6, 34133 Trieste, Italia

e-mail: maja.mezgec@pef.upr.si; m.mezgec@slori.org

RIASSUNTO

L'integrazione dell'area transfrontaliera tra la Slovenia e l'Italia si riflette anche sul versante formativo. La ricerca mira a comprendere le dinamiche e i fattori che incidono sulla scelta di frequentare la scuola oltre confine. In particolare si mira a comprendere le ragioni per cui le famiglie di lingua slovena, residenti nei pressi di Trieste, scelgono la scuola oltre confine e le ragioni che hanno spinto coloro che già frequentavano le scuole con lingua d'insegnamento slovena in Italia a scegliere di continuare il proprio percorso formativo in Slovenia. Il soggetto della ricerca sono i percorsi formativi nell'area di confine. A tal fine sono stati intervistati i genitori dei bambini d'età prescolare o scolare che rientrano nella categoria di alunni transfrontalieri: cioè risiedono in Italia, a ridosso del confine, e frequentano la scuola d'infanzia o primaria in Slovenia. La comprensione di tali dinamiche è rilevante per la preservazione e lo sviluppo delle scuole con lingua di insegnamento slovena che sono affette dal calo demografico e dai processi di assimilazione. I risultati della ricerca indicano che la scelta di frequentare la scuola in Slovenia differisce in base all'età del bambino. I genitori dei bambini in età prescolare prevedono di iscrivere i loro figli/e nelle scuole con lingua di insegnamento slovena in Italia una volta completata la scuola d'infanzia. Tale scelta va attribuita principalmente alla possibilità di studiare la lingua italiana. Mentre i genitori degli alunni in età scolare hanno deciso di iscrivere i propri figli a scuola in Slovenia, perché non soddisfatti dell'esperienza scolare in Italia.

Parole chiave: scolari transfrontalieri, area transfrontaliera, sistema formativo

VIRI IN LITARATURA

Anžič, Katja (2010): Izobraževanje otrok s posebnimi potrebami (Slovenija–tujina). Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

Baloh, Barbara & Maja Mezgec (2017): Procesi internacionalizacije visokega šolstva s čezmejne perspektive: izobraževanje zamejskih študentov na Pedagoški fakulteti Univerze na Primorskem. V: Rutar, Sonja, Čotar Konrad, Sonja, Štemberger, Tina & Silva Bratož (ur.): Vidiki internacionalizacije in kakovosti v visokem šolstvu. Koper, Založba Univerze na Primorskem, 93–107.

Bogatec, Norina & Milan Bufon (1999): Slovenske šole v tržaški in goriški pokrajini. Nižje in višje srednje šole. Trst, SLORI.

Bogatec, Norina & Nives Zudič Antonič (ur.) (2014): Vzgajati k različnosti: interdisciplinarna primerjalna raziskava med Italijo in Slovenijo. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales.

Bogatec, Norina (2015): Šolanje v slovenskem jeziku v Italiji. Razprave in gradivo, 74, 5–21.

Bogatec, Norina (2017): Šolanje, izobraževanje in raziskovanje v slovenskem jeziku v Italiji. V: Bogatec, Norina & Zaira Vidau (ur.): Skupnost v središču Evrope: Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izzivov tretjega tisočletja. Trst, ZTT, 102–116.

Bogatec, Norina (ur.) (2019a): Čezmejni razredi: skupne didaktične poti za šole čezmejnega območja. Trst, Slovenski raziskovalni inštitut.

Bogatec, Norina (2019b): Izobraževanje v slovenskem jeziku v Italiji. V: Koledar za leto ... 2019, 228–239.

Bogatec, Norina (2020a): Analiza vpisov v vrtce in šole s slovenskim učnim jezikom oziroma dvojezičnim slovensko-italijanskim poukom v Italiji v obdobju od šolskega leta 2000/01 do šolskega leta 2019/20. <http://www.slori.org/wp-content/uploads/2020/01/Predstavitel-januar-2020.pdf> (zadnji dostop: 2021-03-31).

Bogatec, Norina (2020b): Projekt ŠOLA: Razlogi za vpis: Starši predšolskih in osnovnošolskih otrok, vpisanih v vrtce in osnovne šole s slovenskim učnim jezikom oziroma dvojezičnim slovensko-italijanskim poukom v Italiji. <http://www.slori.org/wp-content/uploads/2020/05/Predstavitel-razlogi-za-vpis-apr-2020.pdf> (zadnji dostop: 2021-03-31).

Bogatec, Norina (2020c): Projekt ŠOLA o spremljanju narodnostnih in jezikovnih značilnostih populacije, vpisane v vrtcih in šolah s slovenskim učnim jezikom oziroma s slovensko-italijanskim poukom v Italiji. <http://www.slori.org/projekti/projekt-o-spremljanju-narodnostnih-in-jezikovnih-znacilnostih-solajoce-se-populacije-slovenskih-vrtcev-in-sol-v-trzaski-in-goriski-pokrajini-in-vecstopenjske-sole-s-slovensko-italijanskim-dvojezicnim/> (zadnji dostop: 2021-03-31).

Bufon, Milan (2014): Spatial and Social (re)integration of Border and Multicultural Regions: Creating Unity in Diversity?. V: Bufon, Milan, Minghi, Julian V. & Anssi Paasi (ed.): The New European Frontiers: Social and Spatial (re)integration Issues in Multicultural and Border Regions. Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 2–23.

Cavaion, Irina Moira (2019): Priročnik didaktike jezikov v stiku. Koper, Znanstveno-raziskovalno središče.

Čok, Lucija & Suzanna Pertot (2010): Bilingual Education in the Ethnically Mixed Areas along the Slovene-Italian border. *Comparative education*, 46, 1, 63–78.

Čuk, Stanislava (2009): Kratak opis vzgoje in izobraževanja otrok s posebnimi potrebami v Italiji. *Educa*, 1/2, 87–92.

Eduka2 (2023): <https://www.eduka2.eu> (zadnji dostop: 2023-03-31).

European Commission (2019). PISA 2018 and the EU. https://ec.europa.eu/education/news/pisa-2018_en (zadnji dostop: 2021-03-31).

European Commission/EACEA/Eurydice (2019). KeyDdata in Early Childhood Education and Care in Europe, 2019 edition. Eurydice Report. Luxembourg: Publication Office of the European Union.

Eurostat (2018): Total General Government Expenditure on Education, 2018. [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Total_general_government_expenditure_on_education,_2018_\(%_of_GDP\).png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Total_general_government_expenditure_on_education,_2018_(%_of_GDP).png) (zadnji dostop: 2021-03-31).

Grgič, Matejka (2019): Manjšinski jeziki med Italijo in Slovenijo: zakaj potrebujemo čezmejno šolstvo?. *Razprave in gradivo*, 83, 35–50.

Indire (2013): Il sistema educativo italiano. https://www.indire.it/lucabas/lkmw_file/eurydice/QUADERNO_per_WEB.pdf (zadnji dostop: 2021-03-31).

Istat (2020): L'offerta comunale di asili nido e altri servizi socio-educativi per la prima infanzia. <https://www.istat.it/it/archivio/249522> (zadnji dostop: 2021-03-31).

Jagodic, Devan (2011): Mobilità residenziale transfrontaliera nel contesto dell'Unione europea: il caso del confine italo-sloveno. *Razprave in gradivo*, 65, 60–87.

Jagodic, Devan (2014): Cross-border Residential Mobility in the Italian-Slovenian Borderland: A Transnational Laboratory for the Creation of European Space or a New Hotbed of National Tensions?. V: Bufon, Milan, Minghi, Julian V. & Anssi Paasi (ur.): The New European Frontiers: Social and Spatial (re)integration Issues in Multicultural and Border Regions. Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 173–195.

Konvencija o priznavanju visokošolskih kvalifikacij v evropski regiji (1997): http://www.svetevrope.si/sl/dokumenti_in_publikacije/konvencije/165/index.html (zadnji dostop: 2021-03-31).

Krmac, Nina (2019): Analiza intervjujev čezmejnih študentov, ki študirajo na UP PEF: priloga 1 Modela informiranja in svetovanja čezmejnemu študentu, EDUKA 2. Neobjavljeno gradivo.

Mesec, Blaž (1998): Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu. Ljubljana, Visoka šola za socialno delo.

Mezgec, Maja (2008): Il lavoro transfrontaliero con la Slovenia. V: Il mercato del lavoro in Friuli Venezia Giulia: rapporto 2008. Trieste, Francoangeli, 261–279.

Mezgec, Maja (2019): Cross-border Higher Education for Primary School Teachers: The Case at the Italo-Slovene Border. Razprave in gradivo, 83, 21–34.

Ministrska navodila z dne 27. 12. 2012 (2012): Direttiva del MIUR del 27.12.2012. Strumenti d'intervento per alunni con bisogni educativi speciali e organizzazione territoriale per l'inclusione scolastica. https://miur.gov.it/web/guest/ricerca-tag/-/asset_publisher/oHKi7zkjcLkW/document/id/368339 (zadnji dostop: 2021-03-31).

Morato – Vatovec, Jelka (1995/96): Slovenski jezik in književnost na narodno mešanih območjih. Jezik in slovstvo, 41, 1/2, 105–108.

Oecd (2023): <http://www.oecd.org/pisa/> (zadnji dostop: 2023-03-31).

Opara, Božidar (2005): Otroci s posebnimi potrebami v vrtcih in šolah: vloga in naloga vrtca in šol pri vzgoji in izobraževanju otrok s posebnimi potrebami. Ljubljana, Centerkontura.

Predšolska vzgoja (2023): <https://www.gov.si/podrocja/izobrazevanje-znanost-in-sport/predsolska-vzgoja> (zadnji dostop: 2021-03-31).

Slovenski šolski sistem (2023): Slovenski šolski sistem in Slovensko ogrodje kvalifikacij. <https://www.gov.si/teme/slovenski-solski-sistem-in-slovensko-ogrodje-kvalifikacij/> (zadnji dostop: 2021-03-31).

Sossi, Nada (2015): Posebnosti inkluzivnega pouka v šolah s slovenskim učnim jezikom v Italiji. Diplomsko delo. Koper, Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta.

Sossi, Nada (2017): Inkluzivni pouk v osnovnih šolah v Sloveniji in v šolah s slovenskim učnim jezikom v Italiji. Magistrsko delo. Koper, Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta.

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP-1) (2011 in naslednji) <http://pisis.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5896> (zadnji dostop: 2021-03-31).

Zakon št. 104/92 (1992): Legge 5 febbraio 1992, n. 104. Legge-quadro per l'assistenza, l'integrazione sociale e i diritti delle persone handicappate. <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/1992/02/17/092G0108/sg> (zadnji dostop: 2021-03-31).

Zakon št. 170/2010 (2010): Legge 8 marzo 2010. Nuove norme in materia di disturbi specifici di apprendimento in ambito scolastico. <https://www.gazzettaufficiale.it/gunewsletter/dettaglio.jsp?service=1&datagu=2010-10-18&task=dettaglio&nmgu=244&redaz=010G0192&tmstp=1288002517919> (zadnji dostop: 2021-03-31).

Zakon št. 53/2003 (2003): Legge 28 marzo 2003, n. 53. Delega al Governo per la definizione delle norme generali sull'istruzione e dei livelli essenziali delle prestazioni in materia di istruzione e formazione professionale. <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2003/04/02/003G0065/sg> (zadnji dostop: 2021-03-31).

Zakonska uredba št. 66/2017 (2017): Decreto legislativo 13 aprile 2017. Norme per la promozione dell'inclusione scolastica degli studenti con disabilità. <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2017/05/16/17G00074/sg> (zadnji dostop: 2021-03-31).